

İMÂM ŞÂFİ'Î'NİN
HADİS YORUM
METODOLOJİSİ

MUAMMER BAYRAKTUTAR

OTTO

MUAMMER BAYRAKTUTAR

Tokat'ta doğdu (1970).

Turhal İmam-Hatip Lisesi'nden (1988)

ardından da Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1994).

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda

öğretmenlik ve yöneticilik yaptı (1994-

2011). Süleyman Demirel Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi'nde *Hadislerde Mecâzî*

Unsunlar ve Yorumu adlı teziyle yüksek

lisansını tamamladı (1998). Ankara

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *İmam*

Şafii'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumu adlı

çalışmasıyla doktor oldu (2006).

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat

Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve

Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü'nde Yardımcı

Doçent olarak öğretim üyeliği görevine

başladı (2011). Hâlen, Kilis 7 Aralık

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim

üyesi olarak akademik çalışmalarına devam

etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	11
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	13
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE PLÂNI	16

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	21
I. GENEL OLARAK ANLAM VE YORUM	21
A) Lafız-Anlam İlişkisi	21
B) Yorum ve Yorumun Mahiyeti	23
II. NASSLARIN YORUMU VE LAFZÎ YORUM	26
III. ANLAMA VE YORUMLAMADA LAFZA BAĞLILIK PROBLEMİ	36

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂM ŞÂFİ'İNİN HADİS/SÜNNET ANLAYIŞINDA LAFZA BAĞLI YORUMUN YERİ VE MAHİYETİ	49
I. ŞÂFİ'İ'DEN ÖNCE HADİSLERİ/SÜNNETİ ANLAMA VE DEĞERLENDİRMEDE TEMEL YAKLAŞIMLAR	49
II. İMAM ŞÂFİ'İNİN HADİS/SÜNNET ANLAYIŞI	64
A) Şâfi'nin Sünneti/Hadisi Temellendirmesi	65
B) Şâfi'ye Göre "Hikmet" in "Sünnet" Oluşu	68
C) Şâfi' ve Sünnetin Vahiyle İlgisi	71
D) Şâfi'nin Haber Teorisi	74
E) Şâfi'de Hadislerin Kur'an'a Arzı ve Nesh	82
III. ŞÂFİ'İNİN, ZAHİRİ/LAFZÎ ANLAM ESAS ALMASI KONUSUNDA YAPILAN DEĞERLENDİRMELER	91
IV. ŞÂFİ'İ'DE NASSLARI ANLAMADA ZAHİRE BAĞLILIK İLKESİ	101
A) Ayet ve Hadislerin Zahirini Alması ve Zahirden Ayrılmayı Sınırlaması	101

B) İnsanlar Arasında Zahire Göre Hüküm Verilmesi	109
C) Şâfiî'nin Zahiriden Ayrılabilmesi, Hadisleri Te'vili ve İhtilâfu'l Hadis	115
V. ŞÂFİİ'NİN LAFZA BAĞLI HADİS YORUMUNDA	
ETKİLİ OLAN BAZI TEMEL FAKTÖRLER	125
A) Şâfiî'nin Nass Anlayışı	125
B) Şâfiî'nin İlim Anlayışı (Bilgi Teorisi)	136
C) İctihad ve Kıyas Anlayışı	145
D) İstihsana Yaklaşımı	160
E) Şâfiî'nin Dil Anlayışı	175
F) Şâfiî'nin Ta'lil ve Taabbud Anlayışı	186

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİSLERİ/SÜNNETİ ANLAMA VE DEĞERLENDİRMEDE

İMAM ŞÂFİİ'NİN TEMEL YAKLAŞIMLARI	195
I. LAFİZ EKSENLİ YAKLAŞIMLAR	197
A) Hadislerin Lafzi ve Zahiri Anlamını Temel Alması	197
1. Zekâta Tabi Mallar	197
2. Altın ve Gümüşün Nisabı Tamamlamakta Birbirine İlave Edilmesi	202
3. Ramazanda Kasten Yiyip İçmenin Kefareti	204
4. Ramazanda Cinsi Münasebette Bulunan Kadına Kefaret	206
5. Musakât ve Arâyâ Akdine Konu Olacak Ürünler	208
6. Zekât ve Fitrenin Bedelinin Verilmesi	210
7. Tek Gözlü Kişinin (Aver) Diyeti	215
8. Mürtedin Mirası	217
9. Komşunun Şuf'a Hakkına Sahip Olması	220
10. Nikâhla İlgili Bazı Meseleler	222
11. Ganimet Dağıtılmadan Önce Düşmana Ait Bir Şeyi Yemek ..	228
B) Hz. Peygamber'in Söz ve Tasarruflarını Aynı Kategoride Değerlendirmesi	230
1. Sahipsiz Boş Arazilerin İslahı (İhyâu'l-Mevât)	232
2. 'Seleb'e Sahip Olmada Devlet Başkanının İzni	235
3. Sahibinin Kölesine Had Uygulama Yetkisi	238
C) Hadis Rivayetlerindeki Süre ve Miktarlara Bağlı Kalması	241
1. Ribevi Mallarda 'Veznilik' ve 'Keylilik'	242
2. 'Ariyye'nin Miktarı	244
3. Gayr-i Müslimlerle Yapılacak Barış Anlaşmasının Süresi	246
4. Alışverişlerde Muhayyerlik Süresi	248
5. Nafaka Miktarının Takdiri	250
6. Mehrin (Caiz Olan) En Az Miktarı	252
7. Temizlikte Sayıyı Gözetme	253
D) Nasslarda Kullanılan Lafızlara Özel Bir Yaklaşım Sergilemesi ..	256
1. Evlilik Akdinde Kullanılacak Lafızlar	257
2. Tenasül Uzvuna Dokunmaktan Dolayı Abdestin Bozulması ..	259
3. Meclis Muhayyerliği	261
4. Teyemmüm Yapılacak Toprağın Vasfı	266

5. Kadınlarla 'Mulânese'nin Keyfiyeti	269
6. Zina Sebebiyle Hurmet-i Musahere	272
E) Haber-i Vâhid'i Kiyasa Tercih Etmesi	275
1. Musarrat Hadisi	277
2. Canlı Hayvanı Kesilmiş Hayvanın Eti ile Değiştirme	280
3. Kesilen Hayvandan Çıkan Ceninin Durumu	281
F) Terğib ve Terhib İçerikli Rivayetlerden	
Bazen Hukuki Anlam Çıkarması	282
1. Başkasının Evine İzinsiz Bakma	283
2. Cemaatle Namazın Vucubu	286
3. Namazı Kasten Terk Edenin Hükümü	288
G) Nasslara Taabbudi Açıdan Yaklaşması	290
1. Zihar Kefaretinde Doyurmanın Keyfiyeti	291
2. Bedenden Çıkan Şeylerin Abdesti Bozması	292
3. Köpeğin Yaladığı Kabın Yedi Defa Yıkınması	293
H) Sünnete Statik ve Şekilci Bir Yaklaşım Sergilemesi	294
1. Cuma Günü İkinci Ezan	295
2. Müezzinlerin Sayısı	296
3. Kişinin Namaz Kılarken Üzerine Bir Örtü Alması	297
4. Hutbe Okurken Bir Şeye (Asâ ve Yay gibi) Dayanma	299
II. MANA EKSENLİ YAKLAŞIMLAR	300
A) Dinin Maksat ve Gayelerine İtibar Etmesi	301
1. Kadının Kendi Malında Tasarruf Yetkisi	301
2. Lian Davasında Eşlerin Nitelikleri	303
3. Yetimin Malına Zekât Düşmesi	304
4. Savaşta Öldürülen Kadın ve Çocuklar	307
5. Hadleri Uygulamada Ülke (Dâr) Farkı	310
6. Bulûğ Çağına Varmayan Çocuğun Haccı	311
B) Bütün Emir ve Nehiyleri Vucuba ve Tahrim Hamletmemesi ..	312
1. Güneş Doğarken ve Batarken Namaz Kılma Yasağı	313
2. Kazay-ı Hacette Kibleye Yönelmekten Men	314
3. Evlenme Teklifinde Bulunulan Kadına Teklifte Bulunma	316
4. Cuma Vaktinde Yapılan Alışverişin Hükümü	317
5. Cuma Namazı için Gusül Abdesti Almak	318
C) Kıyas Yöntemi Yoluyla, Nassların Lafzi Anlamına	
Bağlı Kalmaması	319
1. İhramlının Öldürebileceği Hayvanlar	319
2. Zihar Gerektiren İfadeler	320
3. Köpeğin Yaladığı Kabı Toprakla Yıkama	321
4. Tabaklamış Derileri Kullanma	322
5. Bulundurulmasına Cevaz Verilen Köpek Türleri	322
SONUÇ	325
KAYNAKLAR	335
DİZİN	347

ÖNSÖZ

İslam hukuku ve düşüncesi tarihinin etkileri günümüze kadar uzanmış olan önemli şahsiyetlerinden birisi şüphesiz İmam Şâfiî'dir. O, eserleri ve düşünceleri ile kendisinden sonra gelen hemen hemen bütün ekolleri ve bilginleri derinden etkilemiş, İslam düşüncesinin ve Sünnî bakış açısının oluşumunda ve şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Şâfiî'yi tanımadan ve anlamadan klasik İslam fıkıh ve düşüncesini anlamak ve yorumlamak kanaatimizce kâfi değildir. Zira o kendine özgü yöntem, görüş ve yaklaşımlarıyla, başta fıkıh ve fıkıh usûlü olmak üzere, tefsir, hadis ve kelim gibi dinî ilimlerin tamamına etkide bulunmuştur. Şâfiî'nin, kendisinden önceki ekollerle ve âlimlerle mukayese edildiğinde, Hz. Peygamber'in hadisleri ve sünneti konusunda oldukça farklı anlayış ve yaklaşımlara sahip olduğu görülmektedir.

Şâfiî'nin hadis ve sünnete dair temel görüş ve yaklaşımları, her biri müstakil olarak ele alınması ve incelenmesi gereken bir öneme ve değere sahiptir. Hz. Peygamber'in sünnetinin/hadislerinin anlaşılması ve yorumlanması konusunda Şâfiî'nin nasıl bir yaklaşıma sahip olduğunun tespiti İslam düşüncesinde hadis ve sünneti anlama ve yorumlama çabaları konusunda da bizlere önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle son yıllarda sünneti anlama ve yorumlamaya yönelik çalışmalarda Şâfiî'nin bu konudaki yaklaşımlarına mutlaka değinilmektedir. Daha Hz. Peygamber'in kendi döneminden itibaren Müslümanlar onun sözlerini, sünnetini anlama ve yaşama konusunda farklı tavırlar sergilemiştir. Hz. Peygamber'in söylediği bir sözde ve işlediği bir fiilde onun amacına odaklanan yaklaşımlar olduğu gibi, aksine onun amacını ve

maksadını itibara almaktan ziyade sözlerinin lafzına, fiil ve davranışlarının şekline bağlanan yaklaşımlar da daima mevcut olmuştur. Lafza bağlılık veya zâhirlik olarak nitelenen bu yaklaşım tarzı ise İslam düşüncesinin problemlerinden biri olarak yerini almıştır. Bu problem başlı başına incelenmesi gereken ve hemen hemen her ekolde ve bilginde muhtelif oranlarda bulunabilen bir problemdir. Konuyu genel olarak ele almaktansa aynı zamanda bu ekollerden birinin kurucusu olarak nitelendirilebilecek imâmı olan Şâfi'î özelinde incelemenin yararlı olacağını düşündük. Şâfi'î'de lafza bağlı hadis/sünnet yorumunun yeri ve mahiyetinin incelenmesi geçmişi anlama ve günümüzde yapılacak yorumlar konusunda önemli katkılar sağlayacaktır. Geleneği tanımadan ve anlamadan, günümüzü ve geleceği sağlıklı olarak inşa etmek pek mümkün değildir.

Araştırmamızın ilk bölümünde genel olarak lafız, anlam ve yorum ilişkisi İslam düşüncesinde nassların lafzi yorumu ve lafza bağlılık problemi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise Şâfi'î'nin hadis/sünnet anlayışında lafza bağlı hadis yorumunun yeri ve mahiyeti konu edinilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise hadisleri/sünneti anlama ve değerlendirmede İmam Şâfi'î'nin temel yaklaşımları incelenmiş, tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamızın her aşamasında yol gösteren, nezaket ve hoşgörüsünü esirgemeyen, değerli vakitlerini bizlerle paylaşan ve kütüphanesinden yararlanma fırsatı sunan, başta danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Hayri Kırbaşoğlu'na, diğer hocalarım Prof. Dr. Şamil Dağcı'ya, Prof. Dr. Kamil Çakın'a, Prof. Dr. Ali Çelik'e, Prof. Dr. Mahfuz Söylemez'e, keza okumalarıyla değerli katkılarından dolayı arkadaşlarım Doç. Dr. Arif Ulu, Dr. Sabri Kızılkaya ve Said Türetken'e, isimlerini sayamadığım diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma şükranlarımı arz ederim.

İlim yolunda gösterdikleri destek, teşvik ve fedakârlıklardan dolayı aile büyüklerime, eşim ve çocuklarıma da teşekkür ederim.

Doğrular Yüce Rabbimiz'den, hata ve eksiklikler bizdendir. Gayret bizden, başarı ise hiç şüphesiz Allah'tandır.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Hız. Peygamber'in (sas.) hadisleri ve sünneti Kur'an-ı Kerim'den sonra en büyük ilgiye mazhar olmuştur. Hız. Peygamber'in dinin mübelliği olması, Kur'an'ı açıklaması, hükümlerini uygulaması gibi birçok görev ve yetkiye sahip olması, onun sözlerini ve sünnetini daima ilgi odağı haline getirmiştir. Bu bakımdan İslam'da Hız. Peygamber'in hadisleri ve sünnetinin böyle mühim bir fonksiyona sahip olması, beraberinde bunların nasıl anlaşılacağı, uygulanacağı ve yorumlanacağı sorununu da getirmiştir. Nitekim günümüz dinî akademik çevrelerinde, son yıllarda hadis ilimleri sahasında yapılan çalışmalar Hız. Peygamber'in hadislerinin/sünnetinin anlaşılması ve yorumlanması etrafında yoğunlaşmaktadır. Hız. Peygamber'in yaşadığı devirden içinde bulunduğumuz çağa gelinceye kadar toplumlar; bilim, kültür, teknik, iletişim, ticaret, giyim kuşam gibi birçok alanda büyük değişimler yaşamakta ve bu süreç tüm hızıyla devam etmektedir. Bu da hadis ve sünneti anlamanın önemini artırmakta, yeni yorumların yapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Hız. Peygamber'in sözleri ve sünneti bizzat ashabi tarafından, farklı yaklaşım ve telakkilerle anlaşılmiş ve yorumlanmıştır. Sahabede görülen sünnete farklı yaklaşımlar, sonraki kuşaklarda da varlığını sürdürmüş, nihayet ehl-i re'y ve ehl-i hadis ekolleriyile birbirinden farklı iki yaklaşım tarzının teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Mezheplerin ortaya çıkışıyla da ekol sahibi imamların hadisleri/sünneti anlamaya ve yorumlamaya yönelik görüş ve yaklaşımları tedvin edilmiştir. Bu bakımdan hadisleri/sünneti anlama konusunda ekol sahibi imamların yaklaşımlarını bilmek ve tanımak günümüz için de değerini korumaktadır. Bunlar

arasında hadis ve sünnete verdiği ehemmiyet bakımından bariz bir şekilde dikkatleri üzerine çeken İmam Şâfi'nin hadislerle/sünnete yaklaşımının bilinmesi de oldukça önem arz etmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmamız, ekol sahibi imam ve fakihlerden biri olan İmam Ebû Abdillâh Muhammed ibn İdrîs eş-Şâfi'nin (ö. 204/819), Hz. Peygamber'in hadislerini/sünnetini nasıl bir yaklaşımla değerlendirdiğini ve yorumladığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ancak biz Şâfi'nin bir bütün olarak hadis/sünneti nasıl anladığından ziyade onun hakkında ifade edilen ve ileri sürülen hadisleri ve sünneti zahiri anlamlarına ve lafızlarına bağlı kalarak anladığı ve yorumladığı şeklindeki değerlendirmelere binaen, onun bu yönünü bizzat kendi eserlerine dayanarak incelemeye/test etmeye çalışacağız. Dolayısıyla araştırmamız *İmam Şâfi'de Lafza Bağlı Hadis-Sünnet Yorumu*'nu konu edinmektedir. Şu halde Şâfi'nin hadis/sünnet anlayışında lafza bağlı yaklaşım sergilemesine yönelik hususların araştırılması hem Şâfi'nin hadisleri anlama ve yorumlama yönünü yakından tanıma imkânı sunacak, hem de genel olarak hadisleri değerlendirmedeki yaklaşım farklarına dikkat çekmiş olacaktır. Şâfi gibi ilmî bir şahsiyeti bütün yönleriyle ele almak ve incelemek ise, bu çalışmanın amacı değildir. Zira Şâfi tarafından ortaya konulan her bir yaklaşım özel bir araştırma konusudur.

Şâfi üzerinde yapılan araştırmalar arasında bildiğimiz kadarıyla onun bizzat yorum sistemini masaya yatıran ve konu edinen müstakil bilimsel çalışmalar hâlâ mevcut değildir. Ancak Goldziher, Schacht ve son zamanlarda Lowry gibi bazı müsteşriklerin daha özel ve detaylı çalışmalar yaptıklarını söylemek mümkündür. Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda ise, Şâfi'nin hadisleri/sünneti anlama ve yorumlamada izlediği usûl ve yaklaşım biçimine kısmen temas edilmektedir. Buna rağmen yapılan araştırma ve çalışmalarda Şâfi'nin daha çok konu edilmeye başlandığını söylemek mümkündür.

Burada şöyle bir itiraz akla gelebilir, lafza bağlı/zahiri anlamı esas alan yaklaşım biçimi Şâfi'ye özgü olmayıp, diğer müctehid imam ve hukukçularda da görülmektedir. Neden Şâfi? Bu itiraz yerindedir. Ancak, konuyu Şâfi özelinde araştırmamız nedeni, çalışmamızı yalnız onunla sınırlayıp, bizatihi onun bu yönü üzerinde yoğunlaşmayı amaçlamış olmamızdan kaynaklanmak-

tadır. Çünkü Hz. Peygamber'in hadislerinde/sünnetinde gözetilen mana ve maksatları nazar-ı itibara almaksızın, yalnız lafzi/zahiri anlamına dayanmak İslam düşüncesinde var olan sorunlardan birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla diğer müctehid imam ve hukukçular hakkında da benzer çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu sayede ilim tarihimizdeki, dini ifade ve metinlerin lafzî anlamlarını esas alarak anlama ve değerlendirmelerde bulunan yaklaşımları yakından görme ve mukayese etme imkânı elde edebiliriz.

Kısacası çalışmamız, Şâfi'î özelinde hadislere/sünnete lafzi yaklaşımları konu edinmektedir. O, gerçekten lafza bağlı bir yorum mu benimsemektedir? Lafza bağlı kalmadığı durumlar var mıdır? Lafza bağlı kalmada gözettiği temel gaye ve hedef nedir? Hadis ve sünnet anlayışının anlama ve yorumlamaya etkisi nedir? İşte çalışmamız bu ve bunun gibi sorulara cevap aramayı ve araştırmayı amaçlamaktadır.

Şâfi'î'nin görüş ve düşüncelerinin de şüphesiz yaşadığı dönem ve çevre ile yakından bir ilgisi vardır. Zira hiç kimseyi içinde bulunduğu toplumdan ve gelişmelerden soyutlamak mümkün değildir. O, kendi döneminin şartları dahilinde, hadisleri/sünneti değerlendirmiş ve yorumlamıştır. Şu halde, onun ortaya koyduğu yorum ve değerlendirmelerin kendi dönemi için problem teşkil etmemesi de mümkündür. Dolayısıyla amacımız, Şâfi'î'nin yorumlarının doğruluğunu tartışmak değil, onun yaklaşım biçimini anlamaya çalışmaktır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bilindiği üzere *nass* adı verilen Kur'an ve sünnet metinleri, sözlü ve yazılı ifade ve anlatımlarla aktarılagelmiştir. Şu halde bunlar Arap dili ile ifade edilmiş dinî metinlerden ibarettir. Dinin göndericisi Allah ve onun mübelliği Peygamber ilahî, dinî hakikatleri, dil aracılığı ile ifade etmişlerdir. Ancak herhangi bir dilde ifade edilen bir söz ve konuşmada, konuşmacının muradını ve maksadını anlamak ve tespit etmek her zaman kolay olmamıştır. Muhataplar bu söz ve hitaptan farklı anlamlar çıkararak farklı sonuç ve kanaatlere varabilmişlerdir. Bazıları sözün ilk ve zahiri anlamına dayanarak bir kanaate varırken, bazıları da aynı sözde konuşmacının mana ve maksadını da göz önünde bulundurarak da-

ha farklı kanaatlere ulaşabilmişlerdir. Dolayısıyla dini metinlerde ifade edilen söz ve lafızlar birer araç konumunda olup, bizatihi kendileri amaç değildir. “Dinin nass olarak kabul ettiği metinleri anlamak için, Şâriin gaye ve maksatlarını tespit etmek esastır. Ancak bu gaye ve maksadı sadece dil bilgisi kuralları ile lafızlardan istinbat etmek mümkün değildir. Zira kelime ve lafızlar gayenin kendisi olamaz. *İbret* ve *itibar* olmadan *ibare*, bizi asla hak ve hakikate götürmez.”¹

Şu halde İslam düşüncesinde temel bilgi kaynakları olan Kur'an ve sünnet nasslarının nasıl anlaşılacağı hususu farklı tutum ve değerlendirmelerin temelini oluşturmuştur. Zira nasslar sınırlı olup, hayat olayları değişkendir. Yine nassların lafzi/zahiri anlamının esas alınması her türlü sorunu çözmeye acaba ne kadar yeterlidir? Bu arada nassların sınırlı olması onların yorumlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak nasslara karşı takınılan tavır, İslam düşünce tarihinin daha başlarında ehl-i hadis ve ehl-i re'y adı verilen iki farklı ekol ve zihniyetin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Hadis taraftarları, genellikle nassları sorgulamadan lafzi ve literal boyutuyla anlamayı ilke edinirken, re'y taraftarları nasslarda gözetilen illetleri, mana ve maksatları, sebep ve hikmetleri nazar-ı itibara alan bir yaklaşım ve anlayışını benimsemişlerdir. Ancak zamanla hadislerin tespit ve anlaşılmasında re'y taraftarlarının yaklaşımı yerine, hadislerin anlaşılmasında lafız, tespitinde de sened yegâne belirleyici olmaya başlamıştır. Bu anlayışın İslam dünyasına egemen olmasında İmam Şâfi'nin önemli bir rol üstlendiği belirtilmiştir.² Bu noktada Şâfi'nin yorum ve yaklaşım tarzının tespiti daha bir önem kazanmaktadır.

İslam'da hadis ve sünnetin anlaşılması ve ondan hüküm çıkarılması genel olarak Fıkıh ilminin konusudur. Bu nedenle hadis ile fıkıh arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira “Fıkıh–hadis ilişkisi, Hz. Peygamber”den beri süregelen sağlam ve ayrılmaz bir ilişkidir. Zira O, hukuki bir söz (hadis) söylediğinde bir hükmü açıklamış oluyor, kendisine bir mesele arz olduğunda onu bir ha-

¹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 1.

² Hüseyin Güleç, *Şâfi'nin Fıkıh Usûlünde Hadis Metodolojisi*, yayımlanmamış doktora tezi, AÜ - BE, Ankara 2002, s. 2.

disle ifade ediyordu. Dolayısıyla her ne kadar haddizatında yüce bir gaye de olsa hadis araştırmak, onları bir arada toplayıp cem etmek değil, asıl ve daha da önemlisi hadislerin ifade ettiği hükümleri araştırmaktır.”³

Hiç şüphesiz fıkıh kurallarının dayandığı temel ve küllî prensiplerin tespit ve sistematize edilmesi sürecinde, diğer mezhep imamları gibi, İmam Şâfiî'nin de önemli bir fonksiyon icra ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla Şâfiî'nin fikhî sıradan bir fıkıh olmayıp, üzerinde çok çalışılması gereken hatta birçok araştırmaya konu edinilmesi gereken genişlikte ve çapta bir fıkıhtır. Zira asırlar boyunca hatta günümüzde dahi Müslüman bilgin ve araştırmacıların ilk ve en önde gelen referanslarından biri de Şâfiî'dir. Nitekim son otuz kırk yıl içinde, modern ilim, Muhammed ibn İdris eş-Şâfiî'nin, İslam hukuk ilminin ilk gelişiminde çok merkezî bir rol oynadığı fikrini artan bir hızla kabul eder olmuştur.⁴

İmam Şâfiî'yi nassları anlama ve yorumlama ameliyesinde farklı kılan bir diğer yönü ise, meşhur eseri *er-Risâle*'de anlama ve yorumlamayla yakın bir ilişkiye sahip olan başta 'beyan' kavramı olmak üzere ictihad, kıyas, istihsan, ilim vs. yanı sıra âmm, hâss, nass, cümle, zahir ve bâtın gibi lafızların delaleti ile ilgili kavramlara yer vererek ilk defa usûl alanında teorik anlamda kurallar koymuş olmasıdır. Nassların dilsel anlamıyla anlaşılması her ne kadar Şâfiî'den önce –teorik anlamda olmasa da– var olduğu kabul edilse de Şâfiî'nin çabalarıyla bundan böyle nassların dilsel açıdan tahlil edilmeye ve bu kurallar çerçevesinde yorumlanmaya ve değerlendirilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Şâfiî'nin hadislerden hüküm istinbat ederken, metinde ifade edilen lafızların Arap dilindeki anlamlarına büyük bir değer atfetmesi bunun bir göstergesidir. Dolayısıyla Şâfiî'de görülen lafza bağlı yaklaşımların onun bu tutum ve tavrı ile yakın bir ilgisi söz konusudur. Klasik İslami ilimlerde Şâfiî'nin etkisi düşünüldüğünde, İslam düşüncesinde nassları anlama ve değerlendirilmede görülen lafzi yaklaşımların araştırılması ve gözden geçirilmesi önem kazanmaktadır.

³ Mahmûd Abdulmecid, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye 'inde Ashâbi'l-Hadis fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicri*, Mektebetü Hancı, Kahire 1979, s. 24.

⁴ Wael b. Hallaq, "Şâfiî Hukuk İlminin Başmimarını mıydı?", çev. İ. Hakkı Ünal, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbaoğlu, Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 49.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE PLÂNI

İmam Şâfi'î gibi ilim tarihimizde büyük bir yere sahip olan ilmi şahsiyetin hayatı ve eserleri üzerinde klasik ve modern birçok eser ve çalışmalarda olabildiğince yer verildiği için, ayrıca yer veremeyi düşünmedik.⁵ Ancak burada şu hususu hatırlatmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Şâfi'î'nin başta bizzat biyografisi olmak üzere⁶ özellikle de onun fıkhnı ortaya koyan *el-Umm* adlı eseri üzerinde farklı değerlendirmelerin yapıldığı ve tartışmaların yaşandığı görülmektedir.⁷ Dolayısıyla Şâfi'î'nin sırf hayatı ve eserleri üzerinde de bilimsel çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu

⁵ Mesela Şâfi'î'nin hayatı için şu eserlere bakılabilir: İbn Abdilberri, Ebü Ömer Yüsuf en-Nemerî, *el-Intikâ fî Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ*, Mektebetu'l-Kudsi, Kahire 1350, s. 65-120; el-Bagdâdî, Ebü Bekr Ahmed ibn Ali el-Hatib, *Târîhu Bağdad*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., II. 56-70; eş-Şirâzi, Ebü İshâk İbrâhîm Ali ibn Yüsuf, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, thk. Halil el-Meyyis, Dâru'l-Kalem, Beyrut ty., s. 60-62; ez-Zehabi, Şemsuddîn Muhammed ibn Ahmed, *Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, Muhammed Nu'aym, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993, X. 5-99; İbn Nedim, Ebü'l-Ferec Muhammed ibn Ebî Yaküb, *el-Fihrist*, thk. İbrâhîm Ramadân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, s. 259-261; İbn Hacer, Ahmed ibn Ali el-Askalanî, *Tehzibu'l-Tehzib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, IX. 23-27; el-Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfi'î*, thk. Seyyid A. Sakr, Dâru't-Turâs, Kahire ty.; er-Râzi, Fahrüddîn, *Menâkibu's-Şâfi'î*, Kahire 1986; en-Nahrâvî, Ahmed Abdusselâm, *el-İmâmu's-Şâfi'î fî Mezhebeyhi'l-Kadim ve'l-Cedid*, Kahire 1988; Ebü Zehra, *İmam Şâfi'î*, çev. Osman Keskioglu, DİB, yay., Ankara 1996; Yünus, Abbâs, "Hayâtu'l-İmâm eş-Şâfi'î", *el-İmâm eş-Şâfi'î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle'l-İmâm eş-Şâfi'î İhtifâi bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihî, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru't-Takrîb, Beyrut 2001, s. 45-87.

⁶ Şâfi'î'nin vefat tarihi ile ilgili olarak J. Shacht, "Şâfi'î'nin ölümünü 54 yaşındayken 204 yılında ilk defa açıklayan ve defninden bahseden kişi Mes'ûdî'dir (ö. 345/956)" değerlendirmesini yapmaktadır. (Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zehab*, VII. 49-50'den naklen). Shacht, Joseph, "Şâfi'î'nin Hayatı ve Şahsiyeti Üzerine", çev. İ. Emin Aktepe, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, III (2005), sayı: 1, s.121. Oysa Shacht'ın bu tespiti geççği yansımamaktadır. Çünkü, Mes'ûdî'den hemen hemen bir asır önce vefat eden İmam Buhârî, (ö.256), *et-Târîhu'l-Kebîr* ve *et-Târîhu's-Sagîr* adlı eserlerinde, açıkça Şâfi'î'nin vefat tarihini 204 olarak açıklamaktadır. (Bkz. el-Buhârî, Muhammed ibn İsmâ'il, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. es-Seyyid Haşim en-Nedvî, Dâru'l-Fikr, ty., I. 42; Buhârî, *et-Târîhu's-Sagîr*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Dâru'l-Va'y, Haleb, 1977, II. 302). Ancak Schacht'ın düştüğü bu hatayı, henüz kendi zamanında, Buhârî'nin bu eserlerinin yayınlanmamış olmasına, dolayısıyla bu eserleri görmemiş olmasına bağlamak mümkündür. Ancak Shacht tarafından yapılan bu yanlış değerlendirmenin, ilginç bir şekilde J. Lowry tarafından da sürdürüldüğü görülmektedir. O da Shacht gibi Şâfi'î'nin vefatından bahseden ilk bilginin Mes'ûdî olduğunu belirtmektedir. Joseph E. Lowry, *The Legal-Theoretical Content of The Risâla of Muhammad ibn İdrîs al-Shâfi'î*, University of Pennsylvania, 1999, s. 6. Ancak Shacht'ın ilgili makâlesi, Şâfi'î'nin hayatıyla ilgili problem arz eden bazı yönlere dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Nitekim bu hususta, Şâfi'î'nin doğum ve ölüm tarihleri dışında tarihçilerin ittifak ettiği bir konu bulunmadığına, dolayısıyla Şâfi'î hakkında yazılan monografik eserlerde onun hayatıyla ilgili olarak verilen tarihlerde hatta bazı hadiselerin vuku bulup bulmadığı hususunda dahi ittifak olmadığının bariz olarak görüldüğüne dikkat çekilmektedir. Bkz. Dağcı, Şamil, *İmam Şâfi'î'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İliminde ki Yeri*, DİB Yay., Ankara 2004, s. 16-17 (dipnot, 12).

⁷ Mesela bkz. Vâli, Huseyn, "Kitâbu'l-Umm ve Mâ Yuhîtu bih", *Nûru'l-İslâm*, IV (1352), s. 657-688; Emîn, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, Dâru'l-Kutub'l-Arabî, Beyrut ty., II. 230-231; Ebü Zehra, *İmam Şâfi'î*, s. 157-166.

kanaatindeyiz. Şâfiî'nin bir önemli yönü ve katkısı da eserlerinde kendi döneminde yaşanan fihhi ihtilaflara ve tartışmalara yer vermesidir. H. 3. asrın başlarına kadar İslam dünyasında cereyan eden tartışmaların bilinmesi açısından, Şâfiî tarafından nakledilen bu bilgiler gayet önemli malzemeler içermektedir.

Yine Şâfiî'nin fihhi yöntem ve düşüncesini, hadis ve sünnet anlayışını bilmeden onun hadislere yaklaşımını anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle araştırmamız Şâfiî'nin temel düşünce ve yöntemini ele almaya ağırlık verecek ve buradan hareketle onun hadisleri nasıl bir yaklaşımla değerlendirdiğini tespit etme imkânı yakalamış olacağız. Konu, usûl-i fikhî ve fikhî ilminden ziyade genel olarak Şâfiî'nin hadisleri/sünneti nasıl anladığı hususunda, tespit ve değerlendirmelerde bulunma şeklinde ele alınacaktır. Daha doğrusu konumuzu fıkha ve usûl-i fikh'in elfaz bahislerine dayalı fihhi ihtilaflarla boğmama ya gayret ettik.

Araştırmamızın temel kaynaklarını ise bizzat Şâfiî'nin görüş ve değerlendirmelerini içeren ve talebeleri tarafından kendisine nispet edilerek nakledilen *Kitâbu'l-Umm, er-Risâle*,⁸ *Kitâbu İbtâli'l-İstihsân, İhtilâfu'l-Hadis, Cimâ'u'l-İlm* gibi eserleri teşkil etmektedir. *Kitâbu'l-Umm*, Şâfiî'nin hicrî ikinci asırda hadislere özellikle de fihhi hadislere yaklaşım tarzını ve yorum mantığını ortaya koyan en önemli kaynaklardan birisidir. İslam hukuk tarihinde ilk usûl eseri olarak kabul edilen *er-Risâle* ise kısaca onun metodolojisini ortaya koyan bir eserdir. Bu arada araştırmamızla ilgili olarak klasik ve çağdaş kaynaklara da başvurduk. Ayrıca Şâfiî'nin hadisleri anlama ve yorumlama anlayışının daha iyi kavranabilmesi ve farkına dikkat çekilmesi için kendinden önceki ve çağdaşı imam ve fakihlerin yaklaşımıyla da mukayeseler yapmaya çalışacağız.

Araştırmamızın ilk bölümü kavramsal çerçeveden ibaret olup lafız, anlam yorum olgusu ve bunların birbiriyle ilişkisine dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Yine İslam düşüncesinde nass-

⁸ Şâfiî'nin *er-Risâle*'sini, Abdulkadir Şener ve İbrahim Çalışkan tarafından çevrilen Türkçe çevrisi ile Ahmed Muhammed Şâkir tarafından tahkik edilen Arapça nüshasını birlikte kullanmaya çalıştık. Türkçe tercemesini *Risâle*, Arapça nüshasını da *er-Risâle* şeklinde göstermeye çalıştık. Özellikle Arapça nüshasına bakılmasında fayda gördüğümüz yerlerde eserin muhakkiki A. Muhammed Şâkir'in adına yer verdik. Bu arada her iki nüshada da geçerli olduğu için parantez içerisinde paragraf numaralarını göstermeye çalıştık.

ların yorumu ve bu arada yorum yöntemlerinden biri olan lafzi yorum üzerinde durulmuştur. Ayrıca nassları anlama ve yorumlamada lafza bağlılık problemi ve sorunu ele alınmış, mahiyeti ve önemi üzerinde tespit ve değerlendirilmeler yapılmıştır. İkinci bölümde ise “İmam Şâfi’î’nin Hadis/Sünnet Anlayışında Lafza Bağlı Hadis Yorumunun Yeri ve Mahiyeti” konu edinilmiştir. Burada öncelikle Şâfi’î’den önce hadisleri/sünneti anlama ve değerlendirmede temel yaklaşımların gelişim süreci özetlenmiş, devamında Şâfi’î’nin hadis/sünnet anlayışına yer verilmiştir. İmam Şâfi’î’nin hadisleri/sünneti anlama ve değerlendirmede lafzi/zahiri anlamı esas aldığına yönelik klasik ve çağdaş bilginlerin değerlendirmelerine değinilmiştir. Ayrıca Şâfi’î’nin anlama usûlünde lafzi/zahiri esas alma ilkesi üzerine bizatihi kendisi tarafından ortaya konulan görüşler dile getirilmiş, zahiri anlamdan ayrılmanın şartları ve hadisleri tevili üzerinde durulmuştur. Bu arada onun lafza bağlı bir yaklaşım sergilemesinde etkili olan, nass anlayışı, bilgi teorisi, ictihad ve kıyas anlayışı, istihsan karşısındaki tutumu, dile bakışı, talil ve taabbud anlayışı gibi faktörlere yer verilmiştir. İmam Şâfi’î’nin hadis/sünnet anlayışında lafza bağlı yorumun mahiyetini inceleyemeye çalıştığımız bu bölümde konu teorik olarak ele alınmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde ise, “İmam Şâfi’î’nin Hadisleri/Sünneti Anlama ve Değerlendirmede Temel Yaklaşımları” konusu ele alınmış ve pratik yönden hadisleri/sünneti hangi ilke ve esaslar çerçevesinde değerlendirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Şâfi’î’nin hadisleri/sünneti değerlendirmesine yönelik yaklaşımlarını, lafız eksenli ve mana eksenli yaklaşımlar olmak üzere iki kategoride değerlendirmeye çalıştık. Şâfi’î tarafından eserlerinde ifade edilen yaklaşım ve değerlendirmelerden ilkeler çıkararak örnekleme yöntemiyle konuyu ortaya koymaya gayret ettik. Bu arada yaklaşım farkının belirginlik kazanması için farklı ekol ve imamların yaklaşımıyla mukayeseli değerlendirmelerde bulunmaya çalıştık. Bizi bu konuda ilgilendiren husus taraflarca yapılan yorum ve görüşlerin doğruluğunu tartışmak değil, bilakis yaklaşım farkına işaret etmektir.

Sosyal bilimlerde farklı yorum ve yaklaşımların olması tabiiatı icabıdır. Dinin de sosyal bir olgu ve gerçeklik olması ve de doğal olarak bir söyleme sahip olması nedeniyle, dinî nassların anlaşıl-

ması ve yorumlanması konusunda farklı anlayış ve yaklaşımların olması kaçınılmazdır. Bu konuda dikkati çeken husus, hemen hemen bütün ekollerin ve bilginlerin yorumlamada bulunurken kendilerine özgü belirli bir yöntemi izlemiş olmalarıdır. Dolayısıyla aynı metin ve söz üzerinde farklı yorumların ortaya çıkmasının en önemli nedeni metni anlarken ve yorumlarken yorumcunun izlediği yöntem ve yaklaşım farklılığıdır. Bu nedenle farklı yaklaşım ve değerlendirmelerin birer yorum zenginliği olarak görülmesi daha yerinde bir tavır olacaktır. Amacımız Şâfi'yi yargılamak değil, onu ve yaklaşımını anlamaya çalışmaktır.

KAYNAKLAR

- ABDULHÂLIK, Abdulganî, *Hucciyetu's-Sunne*, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra 1993.
- ABDULMECÎD, Abdulmecîd Mahmûd, *el-İtticâhâtü'l-Fıkhıyye 'inde Ashâbi'l-Hadis fi'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî*, Mektebetu Hancî, Kahire 1979.
- ABDURRAZZÂK ibn Hemmam es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-Âzamî, el-MektEbü'l-İslâmî, Beyrut 1403, I-XI.
- AHMED B. HANBEL, *el-Musned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-IV.
- AKTEPE, İshak Emin, *Şâfi'î Öncesinde ve İmam Şâfi'î'de Sunnet*, yayımlanmamış doktora tezi, MÜSBE, İstanbul 2005.
- APAYDIN, H. Yunus, "Nasları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu" (Genel Bir Tasvir), *Marife*, II (2002), sayı: 1, s. 7-24.
- _____, "İctihad", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000.
- ARSLAN, Gıyasettin, *İmam Şâfi'î'nin Kur'an Okumaları*, Rağbet Yay., İstanbul 2004.
- ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b., *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, İstanbul 1999.
- AYBAKAN, Bilal, "İslâm'da Dinî Bilginin Doğası ve Usûl-i Fıkh'ın Geliştirdiği Yorum Tarzına Genel Bir Yaklaşım", *MÛİFD*, sayı: 18, İstanbul 2000.
- _____, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*, İz yay., İstanbul 2003.
- el-AYNÎ, Bedruddîn Ebü Muhammed Mahmud ibn Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Halebî baskısı, Kahire 1972, I-XX.
- el-BÂCÎ, Ebü'l-Velîd Suleymân ibn Halef, *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, thk. Abdulmecit et-Turkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1986.
- el-BAĞDÂDÎ, Ebü Bekir Ahmed ibn Ali el-Hatîb, *el-Fakih ve'l-Mutefakkih*, tsh. İsmâil el-Ensârî, Beyrut 1975, I-II.
- _____, *Târihu Bağdad*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., I-XIV.

- _____, *el-Kifāye fi İlmi'r-Rivāye*, thk. İbrāhīm Hamdī, el-Medenī, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Medine, ty.
- _____, *Şerefu Ashābi'l-Hadis*, thk. Mehmed Said Hatiboğlu, DİB Yay., Ankara 1991.
- BAKAR, Mohd Daud, “Bağlam Teorisi (İhtilāfu'l-Hāleyn) ve İslām Hukuk Teorisinde *İhtilāf* Problemi”, çev. Yavuz Köktaş, *İslām Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, Konya 2004.
- BAKKAL, Ali, “İmam Şafî’î’de Nesh Anlayışı”, *HÜİFD*, sayı: 3, Şanlıurfa 1997. 109-132.
- BALTACI, Burhan, *Şatbî’nin Kur’an’ı Yorumlama Yöntemi*, yayımlanmamış doktora tezi, AÜSBE, Ankara 2005.
- BARDAKOĞLU, Ali, “İstihsan”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul ?
- _____, “Delâlet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991.
- BAYINDIR, Abdulaziz, “Fıkha Göre Nikâh Sözleşmesinde Velinin Yeri”, *IÜİFD*, sayı: 4, İstanbul 2001.
- BEDİR, Murteza, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr, Ahmed ibn El-Huseyn, *Menâkıbu’s-Şâfi’î*, thk. Seyyid A. Sakr, Mektebetu Dâri’t-Turâs, Kahire ty.
- _____, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. M. Abdulkâdir Atâ, Dâru’l-Bâz, Mekke, 1994, I-X.
- BİLGE, Necip, *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul ty., I-VIII.
- el-BUĞÂ, Mustafa Dîb, *Eseru’l-Edilleti’l-Muhtelefi fihâ fi’l-Fıkhı’l-İslâmî*, Dâru’l-Kalem, Dîmeşk, 1999.
- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed ibn İsmâil, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı yay., İstanbul 1992, I-VIII.
- _____, *et-Tarîhu’l-Kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî, Dâru’l-Fıkr, ty., I-VIII.
- _____, *et-Tarîhu’s-Sağîr*, thk. Mahmûd İbrâhīm Zâyed, Dâru’l-Va’y, Haleb, 1977, I-II.
- el-BÛTÎ, M. Sâid Ramadân, *Davâbitu’l-Maslaha fi’s-Şer’iati’l-İslâmiyye*, ed-Dâru’l-Muttahide, Beyrut 1992.
- _____, “Eseru’s-Şâfi’î fi Menheci’t-Tefkiri’l-İslâmî Kadîmen ve Hadîsen”, *el-İmâm eş-Şâfi’î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle’l-İmâm eş-Şâfi’î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru’t-Takrîb, Beyrut 2001.
- el-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, *Arap Aklının Oluşumu*, çev., İbrahim Akbaba, İz Yay., İstanbul 1997.
- el-CUVEYNÎ, Ebû’l-Maâlî Abdullâh ibn Yûsuf, *el-Burhân fi Usûli’l-Fıkh*, thk. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, Dâru’l-Vefâ, Mısır 1418, I-II.

- ÇAĞIL, Orhan Münir, *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1966.
- ÇAKAN, İ. Lütü, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İSAV Neşr., İstanbul 1982.
- DAĞCI, Şamil, *İmam Şâfiî'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri*, DİB Yay., Ankara 2004.
- ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh ibn Abdurrahman, *es-Sunen*, Çağrı yay., İstanbul 1992, I-II.
- ed-DEBÛSÎ, Ebû Zeyd, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellen-dirilmesi (Te'sîsu'n-Nazar)*, çev. Ferhat Koca, Ankara 2002.
- ed-DEHLEVÎ, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1994, I-II.
- _____, *el-İnsâf fi Beyâni Sebebi'l-İhtilâf*, Mısır 1327
- DERE, Ali, "İmam Mâlik'in Hadis Metinlerini Değerlendirme Kriterleri Üzerine", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, X (1997), sayı. 1.
- ed-DESÛKÎ, Muhammed, *el-İmam Muhammed ibn el-Hasen eş-Şeybânî ve Eseruhû fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dâru's-Sikâfe, Katar 1987.
- ed-DİMEŞKÎ, Ebû Abdullâh Muhammed ibn Abdurrahman, *Rahmetu'l-Umme fi İhtilâfi'l-Eimme*, Beyrut 1987.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, *İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları*, yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1981.
- _____, "İslâm Hukukunda Müctehidin Nasslar Karşısındaki Durumu İle Modern Hukuklarda Hâkimin Kanun Karşısındaki Durumu Arasında Bir Mukayese", *MÛİFD*, sayı: :4, İstanbul 1986.
- _____, "İcma", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000.
- ed-DUMEYNÎ, Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, (*Makâyîsu Nakd-ı Mutûni's-Sunne*, Riyâd, 1984), çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, Kitabevi, İstanbul 1997.
- ed-DURAYNÎ, Fethî, *el-Menâhîcu'l-Usûliyye fî'l-İctihâd bi'r-Re'yi fî't-Teşri'l-İslâmî*, Dimeşk, 1975.
- EBÛ DAVUD, Suleymân ibn Eş'as es-Sicistânî, *es-Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-V.
- EBÛ SULEYMÂN, Abdulvahhâb İbrâhîm, *Menhecîyyetu'l-İmâm Muhammed ibn İdrîs eş-Şâfiî fî'l-Fıkhi ve Usûlihi*, Beyrut 1999.
- EBU SULEYMÂN, A. Ahmed, *İslâm'ın Uluslar arası İlişkiler Kuramı*, çev. Fehmi Kuru, İnsan Yay., İstanbul 1985.
- EBÛ SUNNE, Ahmed Fehmî, *el-Urfu ve'l-Âdetu fî Re'yi'l-Fukahâ*, Matbaatu Ezher, Mısır 1947.
- EBÛ YÛSUF, Ya'kûb ibn İbrâhîm el-Ensârî, *er-Reddu alâ Siyeri'l-Evzâ'i*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- _____, *Kitâbu'l-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1355.

- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *İmam Şâfi'î* çev. Osman Keskioglu, DİB Yay., Ankara 1996.
- _____, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Fecr yay., Ankara 1986.
- _____, *İslâm'da Siyasi İtikadi ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener, I-II, Hisar yay., İstanbul ty.
- EBÛ ZEYD, Nasr Hâmid, "İmam Şâfi'î ve Ortayol İdeolojisinin Tesisi", *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü*, haz. M. Hayri Kırbasoğlu, Kitâbiyât, Ankara 2000.
- EDİS, Seyfullah, *Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara 1987.
- EMİN, Ahmed, *Duha'l-İslâm, Dâru'l-Kutub'l-Arabî*, Beyrut ty., I-III.
- ERAVCI, Emine, "Mehir", "Nafaka" ve "İtaat" Kavramları Çerçevesinde İslam'a Göre Ailede Eşlerin Sorumlulukları, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, AÜSBE, Ankara 2000.
- ERDOĞAN, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜİFV Yay., İstanbul 1990.
- _____, *Akil-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, MÜİFV Yay., İstanbul 1995.
- ERKOL, Ahmet, "Eş'arî Dönemi Arap Düşünce Biçimi ve Eşarî Düşüncesinde Şâfi'î'nin Etkisi", *Marife*, III (2003) 3, sayı: 2.
- ERTEN, Mevlut, *Nass-Yorum İlişkisi*, yayımlanmamış doktora tezi, AÜSBE, Ankara 1998.
- ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 1999.
- el-EZRAK, Muhammed, "Minhâcu'l-İmami's-Şâfi'î", *el-İmâm eş-Şâfi'î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle'l-İmâm eş-Şâfi'î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru't-Takrîb, Beyrut 2001.
- FAHL, Mâhir Yâsin, *Eseru İleli'l-Hadis fi İhtilâfi'l-Fukahâ*, Dâru Ammâr, Ammân, 1999.
- FÂRUKİ, Kemâl A., "al-Shafi'î's Agreements Disagreements with The Mâlikî and The Hanafi Schools", *Islamic Studies*, X (1971), sayı: 2, s. 129-136.
- el-FÂRUKÎ, Muhammed Yûsuf, "İshâmû'l-İmâm eş-Şâfi'î fi Tatavvuri'l-İctihâd", *el-İmâm eş-Şâfi'î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle'l-İmâm eş-Şâfi'î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru't-Takrîb, Beyrut 2001.
- FAZLUR RAHMAN, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu Yay., Ankara 2001.
- FEVZÎ, Rif'at, *Tevsîku's-Sunne fi'l-Karni's-Sâni'il-Hicrî*, Mektebetu'l-Hancî, Mısır 1981.
- el-GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, thk. M. Abdüsselâm Abdu's-Şâfi'î, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1413.

- GOLDZİHER, Ignaz, *Zahiriler, Sistem ve Tarihleri*, çev. Cihat Tunç, Ankara 1982.
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997.
- GÖZLER, Kemal, *Hukukun Genel Teorisine Giriş*, Ankara 1998.
- GURAYA, Muhammed Yûsuf, *Sünnetin Niteliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım*, çev. M. Emin Özafşar, Ankara Okulu, Ankara 1999.
- GÜLEÇ, Hüseyin, *Şâfiî Fıkıh Usûlünde Hadis Metodolojisi*, yayımlanmamış doktora tezi, AÜSBE, Ankara 2002.
- Gürkan, Menderes, *İslam Hukuk Medolojisinin Oluşumu ve Şâfiî'nin Yeri*, yayımlanmamış doktora tezi, EÜSBE, Kayseri 1997.
- GÜRLER, Kadir, *Ehl-i Hadisin Düşünce Yapısı*, yayımlanmamış doktora tezi AÜSBE, Ankara 2002.
- HAÇKALI, Abdurrahman, *İslâm Hukukunda Gayeci İctihad Metodunun Gelişimi*, Etüt Yay., İstanbul 2004.
- el-HAFİF, Ali, *Esbâbu İhtilâfu'l-Fukahâ*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1996.
- HASAN, Ahmed, *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, çev. A.Hakan Çavuşoğlu, Hüseyin Esen, İz Yay., İstanbul 1999.
- el-HASEN, Halife Bâbekr, *Menâhicu'l-Usûliyyîn fi Turuku Delâlâti'l-Elfâz al'al-Ahkâm*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1989.
- HATİBOĞLU, Mehmed Said, *Hilafetin Kureyşliliği*, Kitâbiyât, Ankara 2005.
- el-HATTÂBÎ, Ebû Suleymân, *Maâlim's-Sünen* (Ebû Dâvûd'un Sünen'i ile birlikte), İstanbul 1992.
- el-HINN, Mustafa Sa'îd, *İslâm Hukukunda Yöntem Tartışmaları*, çev. Halit Ünal, Rey Yay., Kayseri 1993.
- el-HINN, Mustafa, Mustafa el-Buğâ, Ali eş-Şerbecî, *Büyük Şâfiî Fıkıhı*, çev. Ali Arslan, Arslan Yay., İstanbul 1994.
- el-HUDARÎ, Muhammed, *İslâm Hukuk Tarihi*, (çev. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İstanbul 1987.
- el-HÛLÎ, Emîn, *Arap-İslâm Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, çev. Emrullah İşler, M. Hakkı Suçin, Kitâbiyât yay., Ankara 2006.
- İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- _____, *el-İntikâ fi Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ*, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire 1350.
- _____, *et-Temhîd*, thk. M. Ahmed el-Alevî, M. Abdulkebir el-Bekrî, Vezâratu Umûmi'l-Evkâf, el-Mağrib, 1387, I-XXII.
- İBN ABDİSSELÂM, İzzuddîn Abdilazîz, *Kavâidu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., I-II.
- _____, *Fetâvây-ı İzzuddîn ibn Abdisselâm*, thk. Muhammed Kurdi, Beyrut 1996.

- İBN EBİ HATİM, Abdurrahman ibn Muhammed er-Râzî, *Kitâbu'l-Merasil*, thk. Şukrullah Nimetullah Kucânî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1397.
- İBN EBİ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullâh ibn Muhammed, *el-Musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409/1989, I-VII.
- İBNU'L-ESÎR, Mecduddîn ibn Muhammed, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis*, thk. T. Ahmed ez-Zâvî, M. Muhammed et-Tanahî, Kahire ty., I-V.
- İBN CEMÂA, Muhammed ibn İbrâhîm, *el-Menhelu'l-Ravî*, thk. M. Abdurrahman Ramadân, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1406.
- İBN CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Abdurrahman ibn Alî, *et-Tahkîk fi Ehâdisi'l-Hilâf*, thk. Mes'ûd Muhammed s-Sa'dunî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- İBN HACER, Ahmed ibn Alî ibn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri bi Serhi's-Sahîhi'l-Buhârî*, thk. M. Fuâd Abdullbâkî, Muhibbuddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, I-XIII.
- _____, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, I-XIV.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî ibn Ahmed ibn Hazm ez-Zahiri, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1404, I-VIII.
- _____, *en-Nubzetu'l-Kâfiye*, thk. Muhammed Ahmed Abdulazîz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1405.
- _____, *el-Muhallâ*, thk. Lecnetu İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut ty., I-XI.
- İBN KAYYIM, Ebû Abdillâh Muhammed ibn Ebî Bekr el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, Dâru'l-Ciyl, Beyrut 1973, I-IV.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullâh ibn Ahmed ibn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut 1405, I-X.
- İBN KUTEYBE, *Hadis Mûdâfaası (Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis)*, çev. M. Hayri Kirbaşoğlu, Kayıhan Yay., İstanbul 1982.
- İBN MÂCE, Muhammed ibn Yezîd el-Kazvinî, *es-Sunen*, thk. M. Fuâd Abdullbâkî, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-II.
- İBN MANZÛR, Muhammed ibn Mukrim, *Lisânu'l-Arab*, thk. Kurul, Dâru Beyrût, Beyrut 1955-1956, I-XV.
- İBN NEDÎM, Ebû'l-Ferec Muhammed ibn Ebî Ya'kûb, *el-Fihrist*, thk. İbrâhîm Ramazân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- İBN NUCEYM, Zeynuddîn ibn İbrâhîm, *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Marife, Beyrut ty., I-VII.
- İBN RUŞD, Ebû'l-Velîd Muhammed ibn Ahmed ibn Ruşd el-Hafîd, *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetül-Muktesid*, çev. Ahmed Meylanî, Beyan Yay., İstanbul 1991.
- KALACÎ, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatu Fıkhî İbrâhîm en-Nahâ'î*, Dâru'n-Nefâis, by., 1979.
- _____, *Mevsûatu Fıkhî Abdillâh ibn Mes'ûd*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1992.

- _____, “Te’sisu’s-Şâfi’î İlme Usûli’l-Fıkh”, *el-İmâm eş-Şâfi’î, Fakihî ve Muctehiden* (Havle’l-İmâm eş-Şâfi’î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru’t-Takrîb, Beyrut 2001.
- KALACÎ, Muhammed Ravvâs, KUNEYBÎ, Hâmid Sâdik, *Mu’cemu Lugati’l-Fukahâ*, Beyrut 1408.
- el-KARADÂVÎ, Yusûf, *Fıkhü’z-Zekat*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1981, I-II.
- _____, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Rey yay., Kayseri 1993.
- KARAMAN, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, MÜİFV Yay., İstanbul 1996.
- el-KÂSÂNÎ, Alâuddîn, *Bedâiu’s-Sanâi’*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1982.
- el-KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu’t-Tahdîs*, thk. Muhammed Behcet el-Baytar, Muhammed Reşîd Rızâ, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1987.
- el-KAVÂSİMÎ, Ekrem Yûsuf, *el-Medhal ilâ Mezhebi’l-İmâmi’s-Şâfi’î*, Dâru’n-Nefâis, Ürdün 2003.
- KELEŞ, Ahmet, *Hadislerin Kur’an’a Arzı*, İnsan Yay., İstanbul 1998.
- _____, *Sünnet, Yaşayan Hz. Muhammed*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- el-KEVSERÎ, Muhammed Zâhid, *en-Nuketü’t-Tarîfe*, Matbaatu’l-Envâr, Kahire 1365.
- KILIÇ, Sadık, “Nesnellikle Öznellik Arasında Yorum”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, IX (1996), sayı: 2.
- KILIÇ, Muharrem, *İslam Hukuk Metodolojisinde Nassların Lafzî Yorumu*, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 1999.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.
- _____, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi’î’nin Rolü*, Kitâbiyât, Ankara 2000.
- _____, “İslâmî İlimlerde Şâfi’î’nin Rolü Üzerine”, *İslâmiyât*, II (1999), sayı: 1.
- _____, “Şâfi’î’nin er-Risâle’deki Hadisçiliği” (*Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi’î’nin Rolü içinde*), s. 205-216.
- _____, “er-Risâle’nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi”, (*Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi’î’nin Rolü içinde*), Ankara 2000.
- KOŞUM, Adnan, *Nassları Anlama ve Yorumlamada Yöntem Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- KÖSE, Saffet, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.
- _____, “Teşekkül Devrinde “Fıkhın Dünyeviliği Fikri ve Günümüzüze Yansımaları”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II (1997), sayı: 2.

- _____, “İslam Hukuk Düşüncesinin Bazı Problemleri”, *İslâmiyât*, II (1999) sayı: 1.
- KUTLU, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitâbiyât, Ankara 2002.
- LECOMTE, Gérard, “Şâfi’înin “İhtilâfu’l-Hadîs”inden İbn Kuteybe’nin “Muhtelifu’l-Hadîs”ine”, çev. İ. Kâfi Dönmez, *İslâm Medeniyeti*, V (1981), sayı: 1.
- LOWRY, Joseph Edmund., *The Legal-Theoretical Content of the Risâla of Muhammad ibn Idrîs al-Shâfi’î*, University of Pennsylvania, 1999, Copyright by Bell & Howell Information and Learning Company, USA, 2000.
- MÂLİK B. ENES, *el-Muvatta*, thk. M. Fuâd Abdalbâkî, İstanbul 1992, I-II.
- MEDKÜR, M, Selam, “eş-Şâfi’î Nasıru’l-Hadîs ve Menhecuhu’l-Fikhî”, *Mecelletu’l-Faysal*, Riyad 1979, sayı: 23, s. 51-56.
- MES’ÛD, Muhammed Hâlid, *İslâm Hukuk Teorisi*, çev. Muharrem Kılıç, İz Yay., İstanbul 1997, s.155.
- el-MEYDÂNÎ, Abdulganî el-Ganîmî, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, İstanbul ty.
- el-MUHAMMEDÎ, Ali Yûsuf, “eş-Şâfi’î Muhaddisen”, *el-İmâm eş-Şâfi’î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle’l-İmâm eş-Şâfi’î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru’t-Takrîb, Beyrut 2001.
- MUSA, M. Yûsuf, *Fıkh-î İslâm Tarihi*, çev. Ahmet Meylânî, Arslan Yay., İstanbul 1983.
- MUSLİHUDDİN, Muhammed, *Felsefetu’t-Teşrî’ fi’l-İslâm ve Kâidetu’t-Zarûra ve’l-Hâce*, çev. Hâlid Samî, Dâru’l-Matbuâtî’l-İslâmiyye, Pakistan ty.
- MUSLİM, Ebû’l-Huseyn Muslim ibn Haccâc, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk, M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-III.
- el-MUZENÎ, Ebû İbrâhîm İsmail ibn Yahyâ, *Muhtasaru’l-Muzenî*, thk. Mahmud Mataracî, (*Umm’le birlikte*), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- NAHRÂVÎ Ahmed Abdusselâm, *el-İmâmu’s-Şâfi’î fî Mezhebeyhi’l-Kadîm ve’l-Cedîd*, Kahire 1988,
- Naîm, Ahmed –MİRAS, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, DİB yay., Ankara 1993, I-XIII. (I-III, Ahmed Naîm, IV-XII Kâmil Miras).
- en-NÂSİR, Abdulgafûr, “Usûl-i Mâlik fi’l-Muvattâ” (*Nedvâtu’l İmâm Mâlik* içinde), Fâs, 1400/1980.
- NAZLIGÛL, Habil, *İmam eş-Şâfi’î’nin Hadis Kültürümüzdeki Yeri*, yayınlanmamış doktora tezi, AÜSBE, Ankara 1993.

- en-NEBHÂN, Muhammed Fârûk, “Eseru'l-Îmâm Mâlik fi Ted'îmi Mekâneti's-Sünneti'n-Nebeviyye fi'l-Menheci'l-Fıkhî'l-Âmm” (*Nedvâtu'l-Îmâm Mâlik* içinde), Fas 1400/1980.
- en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed ibn Şu'ayb, *es-Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-VIII.
- en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriya Yahya ibn Şeref, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahih-i Muslim*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, I-XVIII.
- _____, *el-Mecmû'*, thk. Mahmûd Mataracî, Dâru'l Fıkr, Beyrut 1996, I-IX.
- _____, *Ravdatu't-Tâlibîn*, el-MektEbû'l-İslâmî, Beyrut 1405, I-XII.
- ÖZAFŞAR, M. Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Fıkhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme), Ankara 1998.
- ÖZDEMİR, Muhittin, *İmam Şâfi'î'ye Göre İstihsân*, yayınlammamış Yüksek Lisans tezi, İÜSBE, İstanbul 2001.
- ÖZEN, Şükrü, *İslâm Hukuk Düşüncesinin Aklileşme Süreci*, yayımlanmamış doktora tezi, MÜSBE, İstanbul 1995.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Kur'an'da Yabancı Kelime Bulunup Bulunmadığı Tartışması ve Şâfi'î'nin Doğmatik Dil (Arapça) Tanımlaması Üzerine”, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü*, Kitâbiyât, Ankara 2000, s. 181-204.
- ÖZSOY, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2004.
- ÖZŞENEL, Mehmet, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, yayımlanmamış doktora tezi, MÜSBE, İstanbul 1999.
- PAÇACI, Mehmet, “Anlama (Fıkıh) Usulüne Dair”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIII (1995), sayı: 2.
- _____, “Şâfi'î'nin Metodolojisinde Öznenin (Müctehid) Rolü: Hermeneutik Bir Eleştiri”, (*Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü*, Haz. M. Hayri Kirbaşoğlu, Ankara 2000 içinde)
- PEKCAN, Ali, “Şâfi'î İstihsan Yapmış mıydı?”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (Online), III, (2003), sayı: 3, s. 145-172.
- RIZKU'T-TAVİL, es-Seyyid, “Lugati'l-Îmâm eş-Şâfi'î ve Eseruha fi Nitâcihi'l-Fıkhî ve'l-Usûli”, *el-Îmâm eş-Şâfi'î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle'l-Îmâm eş-Şâfi'î İhtifâ bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya, 1990), Dâru't-Takrîb, Beyrut 2001.
- SÂDÎ, Muhammed Sabrî, *Tefsîru'n-Nusûs fi'l-Kanun ve's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1979.
- SÂİD B. MANSÛR, *Kitâbu's-Sunen*, thk. Habiburrahman el-Azamî, Dâru's-Selefiyye, Hindistan 1982, I-II.
- SÂLİH, Muhammed Edîb, *Tefsîru'n-Nusûs fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, el-MektEbû'l-İslâmî, Beyrut 1984, I-II.

- es-SAN'ÂNÎ, Muhammed ibn İsmâil el-Emîr, *Subulu's-Selâm*, thk. Abdulaziz el-Hûlî, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1379, I-IV.
- SCHACHT, Joseph, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford at The Clarendon Press, 1950.
- _____, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener, AÜİF Yay., Ankara 1977.
- _____, “Şâfi’î'nin Hayatı ve Şahsiyeti Üzerine”, çev. İ. Emin Aktepe, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, III (2005), sayı: 1.
- es-SERAHSÎ, Ebûbekr Muhammed ibn Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, thk. Refik el-Acem, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- _____, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1406, XXX.
- es-SUBKÎ, Takiyuddîn Ali ibn Abdulkâfi, *Ma'nâ Kavli'l-İmâmi'l-Muttalibi İzâ Sahha'l-Hadis Fehüve Mezhebi*, (thk. Ali Nâyif Bakâi), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1993.
- _____, Ali ibn Abdulkâfi, *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., I-III.
- SULEYMÂNÎ, Abdusselâm, *el-İctihâd fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Veżâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, el-Memleketu'l-Magribiyye, 1996.
- SUVÂR, Mahmûd Vahiduddîn, *eş-Şekl fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru's-Sikâfe, Ammân, 1998.
- es-SUYÛTÎ, Celâluddîn, *Kitâbu'l-Bâhir fî Hukmi'n-Nebiyi bi'l-Bâtini ve'z-Zâhir*, thk. M. Hayri Kırbaoğlu, Dâru's-Selâm, Beyrut 1987.
- Ş'ABÂN, Zekiyuddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV yay., Ankara 1990.
- eş-Ş'AFİ'Î, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İdrîs, *el-Umm*, thk. Mahmûd Mataracî, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I-IX.
- _____, *er-Risâle (İslam Hukukunun Kaynakları)*, çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan, TDV Yay., Ankara 1997.
- _____, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru't-Turâs, Kahire 1979².
- _____, *Kitâbu İbtâlî'l-İstihsân*, thk. Mahmûd Mataracî, (*Umm*'le birlikte).
- _____, *Cimâu'l-İlm*, thk. Muhammed Ahmed Abdulazîz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- _____, *İhtilâfu'l-Hadis*, thk. Mahmûd Mataracî, (*Umm*'le birlikte).
- _____, *Mevsûatu'l-İmâm eş-Şâfi'î (Kitâbu'l-Umm)*, thk. Ahmed Bedruddîn Hassûn, Dâru Kuteybe, Beyrut 2003², I-XV.
- eş-ŞARÂNÎ, Abdulvahhâb, *el-Mizânu'l-Kubrâ*, by., 1306, I-II.
- eş-ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm ibn Mûsâ, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şeria*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1990, I-IV.
- eş-ŞİRÂZÎ, Ebû İshâk İbrâhîm ibn Ali ibn Yûsuf, *el-Muhezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.

- _____, *Tabakātu'l-Fukahā*, thk. Halil el-Meyyis, Dâru'l-Kalem, Beyrut ty.
- _____, *Şerhu'l-Luma'*, thk. Abdulmecid Turkî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, I-II.
- eş-ŞİRBİNÎ, Muhammed ibn Ahmed, *Muğni'l-Muhtâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty., I-IV.
- ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa, *el-Fıkhü'l-İslâmî Beyne'l-Misâliyye ve'l-Vâkiyye*, Beyrut 1982.
- _____, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, Dâru'n-Nahdatu'l-Arabiyye, Beyrut 1981.
- ŞENER, Abdulkadir, *Kıyas, İstihsan, İstislah*, DİB Yay., Ankara 1981.
- ŞENER, Mehmet, *İslâm Hukukunda Örf*, İzmir 1987.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed, *Neylu'l Evtâr*, Dâru'l-Ciyîl, Beyrut 1973, I-IX.
- _____, *İrşâdu'l-Fuhûl*, Dâru'l-Fikr, by., ty.
- eş-ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b Hasen, *Kitâbu'l-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, thk. Mehdî Hasen el-Kilânî, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1983, I-IV.
- et-TABARÂNÎ, Suleymân ibn Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî ibn Abdulmecid, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983, I-XX.
- et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr, *Tefsîru't-Taberî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, I-XXX.
- et-TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed ibn Muhammed, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I-IV.
- TAN, Oğuzhan, *İslam Hukukunda Yorum Çeşitleri ve Birden Fazla Doğru Yorumun Olabilirliği*, yayınlammamış Yüksek Lisans tezi, AÜSBE, Ankara 2000.
- TARTI, Nevzat, *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, yayımlanmamış doktora tezi, ATAÜSBE, Erzurum, 2001.
- TAŞTAN, Osman, "İslam Hukukunda Literalizm: Anahatlarıyla Mukayeseli Bir Analiz", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, IX (1996), sayı: 2.
- _____, "Merkezileşme Sürecinde İslam Hukuku: Bölgeselliğe Veda veya Şâfiî Faktörü", *İslamiyat*, I (1998), sayı: 1, s. 25-34.
- et-TAYÂLİSÎ, Suleymân ibn Dâvûd, *el-Musned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed ibn İsâ, *es-Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, I-V.
- ULU, Arif, *Tabiunun Sünnet Anlayışı*, AÜSBE, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 2006.
- USFÜR, Ramadân Ahmed, *el-İmâm eş-Şâfiî, Fakihen ve Muhaddisen*, Kahire 2000.
- ÜNAL, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB Yay., Ankara 1994.
- _____, "Hadisleri Değerlendirmede Akılcı Yaklaşım", *Hadisin Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun, 1993.

- VÂLÎ, Huseyn, "Kitâbu'l-Umm ve Mâ Yuhîtu bih", *Nûru'l-İslâm*, IV (1352), s. 657-688.
- VELEDBÂH, Muhammed el-Muhtâr, "Lemhatun an Usûl-i Fıkhî'l-İmâm Mâlik (*Nedvâtu'l-İmâm Mâlik* içinde), Fas 1400/1980.
- WAEEL B. HALLAQ, "Şâfi'î Hukuk İlminin Başmimarı mıydı?", (Çev. İ. Hakkı Ünal), *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü* içinde, Ankara 2000.
- WATT, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Umran Yay., Ankara 1981.
- WEİSS, Bernard, "İslam Hukukunda Yorum: İctihad Teorisi", çev. Menderes Gürkan, *Marife*, III (2003), sayı: 2.
- YAMAN, Ahmet, "İslam Hukuk İlmi Açısından Makâsîd İctihadının Ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine", *Marife*, II (2002), sayı: 1, s. 25-51.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul ty., I-X.
- YÛNUS, Abbâs, "Hayâtu'l-İmâm eş-Şâfi'î", *el-İmâm eş-Şâfi'î, Fakihen ve Muctehiden* (Havle'l-İmâm eş-Şâfi'î İhtifâi bi Zikrâ Murûri İsnâ Aşara Karnen alâ Vefâtihi, Kuala Lumpur, Malezya 1990), Dâru't-Takrîb, Beyrut 2001, s. 45-87.
- YÛSUF, Ahmed, *eş-Şâfi'î, Vâdu İlmi'l-Usûl*, Dâru's-Sikâfe, Kahire ty.
- ez-ZEHEBÎ, Şemsuddîn Muhammed ibn Ahmed, *Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Muhammed Nu'aym, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993, I-XXIII.
- ZENCÂNÎ, Mahmûd ibn Ahmed, *Tahrîcu'l-Furû' alâ'l-Usûl*, thk. Muhammed Edîb Sâlih, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1987⁵.
- ZERKÂ, Mustafa Ahmed, *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhın Rolü*, çev. Abdullah Kahraman, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedruddîn, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul, Kitâbiyât, Ankara 2002
- ZEYDAN, Abdülkerîm, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, Kayhan Yay., İstanbul 1985.
- _____, "Akitlerde ve Hukukî İşlemlerde Kasdın Rolü", çev. Ali Bardakoğlu, *EÛİFD*, sayı: 3, Kayseri 1986.
- ez-ZEYLÂÎ, Ebû Muhammed Abdullâh ibn Yûsuf, *Nasbur-Râye*, thk. Muhammed Yûsuf, Dâru'l-Hadîs, Mısır 1357, I-IV.
- ez-ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, Risale Yay., İstanbul 1990.
- ez-ZURKÂNÎ, Muhammed ibn Abdalbâkî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvattai'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1411, I-IV.

DİZİN

A

Abbasi iktidarı 58
Abdullah ibn Abbas 52, 53, 61
Abdullah ibn Amr ibn el-Âs 51
Abdullah ibn Mes'ûd 52, 55, 61
Abdullah İbn Ömer 85, 269, 296, 315
ahkâm: ~ ayetleri 35; ~ın taabbudiliği 188
Ahmed Hasan 95, 99, 125, 167, 175, 232, 237
Ahmed ibn Hanbel 54, 94, 95, 109, 126, 173, 178, 179, 189, 202, 205, 238, 249, 250, 263, 275, 281, 286, 287, 292, 296, 298, 302, 303, 327
Ahzab günü 50
Aişe (Hz.) 52, 61, 85, 223, 224, 306
Aktepe, İshak Emin 100
Alâik 252
Alım satım akdi 261
Allah'ın hükmü 73, 77, 84
amel-i ehl-i Medine 82, 133
Amr ibn Dînar 308
el-Ameş 79
Apaydın, Yunus 99
a-priori 46
Arap dil: ~ hususiyetleri 29; ~i 13, 32, 107, 176, 178, 179, 182, 327
araya akdi 246
ariyye 209, 244, 246
arz hadisi 85
âsâr 138, 139, 150
Ashâbul-Hadis 58, 179
asli delalet teorisi 31
ayetin lafzi ve umumi anlamı 304

B

bâtın 106, 327
Benî Mustalik 309
beşerî yorum 60, 143
beyan kavramı 15
Beytul- Makdis 315

bilgi teorisi 18
bölgesel: ~ hukuk ekolleri 159; ~ sünnet mefhumu 74

C

cem 15, 30, 100, 120, 122, 276
cemaatle namazın hükmü 286
Cuma namazı 286, 295, 296, 317, 318, 319

D

dâru'l-harb 229, 310
Dâvud el-İsfehâni 97, 134
delalet 33; ~ teorisi 105, 198
dil: ~ eksenli yorum problemleri 44; ~ ve sentaks 29; ~sel delalet 33
dini: ~ metinler 22, 23, 132, 136; ~ nasslar 18, 24, 36, 134, 135

E

Ebi'l-Hukayk 308
Ebû Cehm 316
Ebû Eyyüb el-Ensârî 314, 315
Ebû Hurayra 51, 53, 80, 85, 224, 245, 246, 280, 284, 285, 286, 293, 297, 298, 314
Ebû İshâk eş-Şâtübî 22, 107, 161
Ebû Rafî 221
Ebû Sa'îd el-Hudrî 51, 54, 213, 281, 318
Ebû Sevr 287, 303
Ebû Şâme el-Makdisî 92
Ebû Yûsuf 79, 83, 161, 181, 201, 219, 229, 232, 233, 243, 244, 249, 304, 305
Ebû Zehra 134
Ebû Zerr 51, 286
Ebû Zeyd 66, 97, 129, 130, 133, 144, 151, 154, 170, 171, 177, 198, 211, 276
Ebûbekir (Hz.) 53, 200, 280, 289

- Ebud-Derdâ 51, 259
Ebul-Hasen el-Kerhî 276
ehl-i hadis 11, 14, 37, 50, 54, 57, 59, 60, 64, 73, 142, 147, 173, 192, 193, 283, 326, 331
ehl-i rey 11, 14, 50, 54, 55, 60, 142, 191, 193, 326, 331
Ehl-i Zâhir ekolü 37
emrin illeti 293
Enes b. Mâlik 51, 198, 286
erike hadisi 85
Evzâi 71, 83, 189, 203, 207, 219, 229, 232, 287
- F
fakih ve müctehid sahabiler 49
farzların umumi ve hususi nitelikleri 83
Fatıma binti Kays 316
fetvâ 150, 230, 234, 237
fik(i)h: ~ kavramı 24; ~ ilmi 14; ~ kuralları 15; ~ usûlü 23, 24, 30, 32, 126, 144, 161; ~ ve usul-i fikh ilmi 325; ~ -hadis ilişkisi 14
fikhi bilgi kaynağı 139
fukahâ 16, 50, 118, 243, 256, 271, 276; ~ ve Mütেকellimîn ekolüne mensup âlimler 118
furû 25, 32, 51, 93, 114, 183, 190, 307
- G
gaî 197, 214, 296, 326; ~ yöntem 187
el-gâit 292
gayr-ı makîsus aleyh 189
gayr-ı metluv 71, 89
Arslan, Gıyasettin 99
Goldziher, Ignaz 12, 31, 55, 63, 94, 159, 161, 187
Görmez, Mehmet 97
- H
haber teorisi 74
haber-i vâhid 74, 77, 78, 118, 119, 144, 153, 275, 276
hadis: ~ ehli 326; ~ ekolü 57, 59, 64, 142; ~in metni 279; ~in sübâtı 75; ~lerde delalet problemi 35; ~lerdeki illetler 121; ~lerdeki terğib ve terhib amaçlı söylenmiş ifadeler 283; ~lerin Kur'an'a arzı 82, 84, 85, 86, 87
hakikat-mecaz 30
Hakîm b. Hizâm 51
hakk kavramı 127
haml 24
Hanefilerin görüşleri 304, 306
Hasen el-Basrî 304
Hattâbî 163, 207, 214, 217, 263, 281, 285, 287, 290
Hristiyan 304, 309
hibe 257, 258, 264
Hicaz: ~ ehli 54, 56, 220; ~ ekolü 55, 59
hikmet 31, 40, 42, 53, 54, 68, 69, 70, 71, 84, 90, 105, 115, 119, 124, 152, 185, 212, 247, 274, 329
hiyeli iptal 62
hukukî formalizm 31
hüküm istinbat etmek 15
- I
Irak: ~ ehli 54, 56, 57, 167, 220; ~ ekolü 61
istislah 24, 27, 56, 99, 119, 126, 155, 160, 172, 178, 326
ıtlak 30
İztuba 300
- İ
ibâre 14, 21, 22, 96
İbn Abbas 53, 54, 139, 142, 161, 225, 226, 227, 259, 271, 304
İbn Arabî 78
İbn Âşûr 192, 230, 283
İbn Cüreyc 198, 299
İbn Ebî Leylâ 155, 249, 278
İbn Hazm 94, 95, 96, 97, 155, 158, 159, 173, 191, 192, 205, 238, 241, 260, 261, 263, 267, 268, 274, 321, 322
İbn Huzeyme 287
İbn Kayyım 45, 50, 51, 53, 144
İbn Kudâme 216, 217, 259, 260, 290, 297, 298, 299, 300, 302, 305, 306
İbn Mesûd 53, 142, 219, 222, 239, 254, 259, 264, 269, 270, 280, 304, 305
İbn Nuceym 267, 268, 271, 294
İbnul- Museyyeb 93, 280
İbrahim en-Nahâî 78, 79, 161, 265, 274, 282, 304, 307, 327
ictihad ve kıyas anlayışı 18, 329
ihtilâflı hadisler 124
İlahî kaynaklı naslar 129
İmam Evzâi 71, 287
İmam Gazâlî 180
İmam Muhammed eş-Şeybânî 125
İmam Nevevî 120, 228
İmam Serahsî 92, 205, 282
İmam Şarâfî 92
imâmet 230
İslam: ~ düşüncesinin problemleri 10; ~in ilk dönemleri 47; ~i miras 60; ~ hukuk ilmi 24; ~ hukuk tarihi 17, 37, 38, 63, 94, 140; ~ hukukçuları 27, 46, 113, 162, 187, 217, 272, 304; ~ hukuku 9, 26; ~ hukukunun yorum metodolojisi 24

- isnad zinciri 86
 istislah 160, 196
 istidlâl 24, 33, 55, 56, 104, 140, 153, 154, 155, 165, 167, 179
 istihrâç 24
 istihsan 15, 18, 24, 27, 28, 38, 56, 58, 61, 62, 66, 96, 97, 99, 101, 119, 132, 135, 137, 140, 145, 146, 153, 155, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 178, 193, 196, 326, 327, 328
 istinbât 15, 22, 24, 25, 52, 138, 140, 147, 157, 178, 197, 283, 284
 istinca:~nın âdâbı 253; ~nın hükmü 254
 istishab 27, 135, 169
 istismâr 24, 25
 İzzuddin ibn Abdisselâm 228, 237, 340
- K**
 Kâbe 141, 148, 164
 kadın:~a dokunmak 271; ~ların şahitliği 226, 227
 Kâsânî 39, 203, 207, 208, 227, 233, 238, 239, 240, 241, 249, 250, 254, 257, 258, 260, 261, 271, 282, 303, 305, 307
 kavramcılık 256
 kazây-ı hâcet 314
 Kılıç, Muharrem 26, 98
 kıyas 27; ~ teorisi 151; ~ yöntemi 158, 159, 191; ~-ı celî 280
 kitab ve sünnet nassları 132
 klasik metodoloji 32
 Kûfe: ~ ehli 54; ~ ekolü 59
 Kur'an: ~ lafızları 34, 35, 331; ~ ve sünnet metinleri 13, 126, 175; ~ ve sünnet nassları 34, 89, 301; ~ veya sünnet nassının zahiri anlamı 328; ~ Kerim'in hükümleri 35
 kutsal metinler 131
 küllî ve cüz'î deliller 30
- L**
 laf(i)z 21; ~ eksenli ve lafza bağlı yorum anlayışı 323; ~ eksenli ve mana eksenli yaklaşımlar 18, 196, 301, 329; ~ merkezli anlayışlar 43; ~, anlam ve yorum ilişkisi 10; ~ -anlam ilişkisi 21; ~cı yaklaşım 12, 37, 38, 98; ~cı/literalist eğilim 37; ~cılık 36, 37, 38, 39, 125; ~ların delaleti 326; ~ -mana dengesi 97; ~ -mana ilişkisi 23; ~a bağlı hadis yorumu 10, 49; ~a bağlı yorum yöntemi 161; ~a bağlılık 10; ~ı veya yalnız manayı merkeze alan yaklaşımlar 45; ~ın mutlak otoritesi 38; ~ın zahiri anlamı 97; ~i yorum 18, 26, 28, 29, 35, 36, 37, 64; ~i/literal yorumlama yöntemi 37; ~i/zahiri esas alma 18
 literal anlam/yorum 36, 332
 literalizm 31, 97, 98
 Lowry, J. 16, 32, 107, 148
 lugavî ve örfî delalet 44
- M**
 M. Abdulmecid 95
 M. Âbid el-Câbirî 157
 M. Tâhir b. Âşûr 30
 M. Zâhid el-Kevserî 265
 ma'kul terimi 158
 ma'nâ 188
 makâsıduş-şeria 42
 maksun aleyh 189
 maksadı hüküm 27
 Mâlikî 36, 62, 96, 133, 140, 205, 253, 287
 mana: ~ eksenli yaklaşım 18, 196, 301, 329; ~ ve kıyas ehli 51
 manevî inkıta 61, 92
 mantıkî yorum 27, 35
 mantûkun delaleti 29
 maslahat 44, 52, 56, 62, 105, 108, 119, 124, 132, 140, 153, 161, 162, 166, 168, 169, 332
 Mecûsî 309
 Medîne: ~ ehli 54, 303; ~ ekolü 55
 mehir miktarının tayini 253
 mensûh 122
 merfu hadisler 81
 mesâlih-i mursele 135, 155
 Mescid-i Haram 141
 mess 272
 meşhur sünnet 82
 metin: ~ dışı deliller 28; ~ merkezli perspektif 132; ~tenkidi 87
 metne sadakat ilkesi 30
 metnin isnadı 57
 metod 155, 158
 mezhep 15, 64, 82, 215
 modern yorum 27
 Muâviye b. Ebî Sufyân 219, 316
 Muaz b. Cebel 219
 Muaz hadisi 145
 muctehid 119
 Muhammed Ebû Zehra 96
 Muhammed ed-Desûkî 96
 Muhammed el-Hudarî 66
 Muhammed Halid Mesûd 31
 muhayyerlik süresi 248
 munkatî 61, 75, 86, 92, 93, 226, 304
 musahere 272, 273, 274
 musakât akdi 208
 musarrat hadisi 95, 277, 278
 mustehab 297

Mutezile 70, 133
Muvattâ 60, 209, 267
el-Muzeni 91
mübâşeret 272
mürted 217, 218, 289
Müslim b. Halid 225
mütevâtir 104, 117, 143, 144, 325

N

nakli bilgi 136
nâsîh 122
nass: ~ teorisi 98; ~in ibaresi 21, 29;
~in lafzi içeriği 38; ~la amel 24; ~lar-
da taabbudîliğ 188; ~ları anlama çaba-
sı 24; ~ları anlama ve yorumlama 15,
123; ~ları anlama ve yorumlamada
yöntem sorunu 36; ~ların delaleti 34,
53; ~ların fonksiyonu 45; ~ların lafzi
delalet yönü 34; ~ların lafzi yorumu ve
lafza bağlılık problemi 10; ~ların literal
delaleti 97, 171; ~ların literal muhte-
vası 151; ~ların mana ve maksadı 215,
319, 325, 326, 330; ~ların zahiri/literal
anlamı 160; ~-zuhur 30
nazar 13, 14, 24, 29, 41, 42, 63, 96, 112,
142, 145, 172, 204, 215, 254, 255,
258, 285, 317, 329
nebevî beyanlar 49
neceş yapan kimse 318
nesh 87, 88, 89, 90, 120, 122, 329
nikâh akdi 223, 227, 257, 258

O

Osman (Hz.) 203, 217, 295, 296, 297,
319

Ö

Ömer (Hz.) 28, 52, 55, 82, 138, 142,
146, 161, 162, 200, 201, 215, 217,
223, 226, 234, 249, 285, 306, 319
Ömer b. Abdilaziz 79
Özafşar, M. Emin 63, 98

P

Peygamber'in (Hz.): ~ hadisleri ve sün-
neti 9, 11; ~ hükümü 73, 84, 110; ~ söz
ve uygulamaları 21; ~ tasarrufları 232,
237; ~ verdiği hükümler 83; ~ yaşadığı
devir 11; ~ 54, 64, 69, 73, 79, 84,
126, 179

R

Rabiatur-Rey 161, 259, 265
er-Rabi' ibn Suleymân 150
Râfi b. Hadîc 51
Ramazan el-Bûtî 31, 45
râvî 35, 75

er-Rebî b. Suleymân el-Murâdî 75
remel 300
ribevi mallar 242
ritüel 40
rivayet metinleri 132

S

sadaka-ı fitur miktarı 291
sahâbe 46, 49, 52, 82
sahih hadisler 35
Sâlih b. Keysân 81
Sâlih, M. Edîb 24, 107, 118
Schacht 12, 16, 31, 38, 67, 70, 81, 84,
94, 95, 146, 147, 153, 161, 163, 167
sebeb 188
sedd-i : ~ zerâi 62, 133; ~ zerâyi 135; ~
zerâ 119, 196
seleb 235
sened 14, 86, 196
Serahsî 39, 61, 86, 87, 92, 181, 187,
191, 205, 208, 213, 214, 215, 220,
233, 249, 256, 261, 271, 282, 292,
299, 300
serbest yorum 27
Sufyân es-Sevrî 189, 259, 265, 268, 281,
283, 292
Sufyân ibn Uyeyne 308
sünnet: ~ düşmanları 58; ~ lafızları 34;
~ teorisi 81; ~ -i müekkedde 287; ~ -i
nebeviyye 250; ~in beyan vasfı 84; ~in
kapsamı 79; ~in kaynağı 72, 74; ~in
mahiyeti ve niteliği 40; ~in tespiti 65;
~in üçüncü türü 83; ~in/hadislerin din-
deki yeri 68

Ş

Şafî'i: ~ metodolojisi 94; ~î öncesi hu-
kuk ekolleri 63; ~den önceki ilk hu-
kuk ekolleri 86; ~'nin 'nass teorisi 98;
~'nin dar ve sınırlı kıyas anlayışı 155;
~'nin etkisi 15; ~'nin fikhî 15, 129;
~'nin fikhî yöntem ve düşüncesi 17;
~'nin hadisleri anlama ve yorumlama
yöntemi 47; ~'nin ilim anlayışı ve bilgi
problemine bakışı 136; ~'nin lafza bağlı
yorum ve yaklaşımı 329, 330; ~'nin laf-
za bağlılığı 47; ~'nin nass anlayışı 151;
~'nin ortayol ve denge siyaseti 143;
~'nin önemini ve İslam düşüncesindeki
yeri 327; ~'nin statik sünnet anlayışı
296; ~'nin söylemleri 135; ~'nin sün-
nete şekilci yaklaşım sergilemesi 300;
~'nin sünneti vahiy mahsulü gören
yaklaşımı 73; ~'nin tefsir metodolojisi
99; ~'nin hadis/sünnet anlayışı 90
Şah Veliyyullah Dehlevî 93, 141, 166
Şâri'in maksatları 27

- şehadet lafzı 39; ~ -i batn 205; ~ -i fercin 205
 şekil- lafız 40
 ser'î: ~ hükümler 30, 186, 187, 188; ~ kaynaklar 160; ~ deliller 158
 seri'atın maksatları 31
 Şia 70
 şifahi 35
 Şirâzi 16, 87, 154, 199, 202, 203, 208, 214, 226, 233, 243, 251, 252, 258, 266, 273, 275, 285, 292, 298
 şirk 311
 Şu'fa hakkı 220
 suhûdu'l-hâle itibar 62
- T**
 taabbud 18, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 292, 293, 294, 329, 330; ~i 39, 183, 187, 188, 191, 192, 193, 255, 291, 292, 293; ~ilik 188, 189, 194, 212, 290
 Tâbiün 54, 60, 215, 272
 Tahâvî 121, 200, 201, 218, 234, 235, 237, 246, 259, 261, 312
 tahsis 30, 86, 118, 144, 156, 179, 183, 199, 289, 303
 Takıyyuddîn es-Subkî 92, 120
 takyîd 30, 88, 118, 213, 268
 talîl 159, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 292, 294, 300, 329, 330; ~ ve taabbud anlayışı 18
 tarihî yorum 27
 Taştan, Osman 97
 te'vil ve tahsis ihtimali 106
 tebliğ 230
 tedvin 11, 31, 32, 141, 147, 178
 tefsir faaliyeti 39, 46
 temlik 258
 terğib 282
 terhib 282
 terkibî mana 23
 teşrîh nasırlar 31
 tevîl 24, 30, 38, 44, 75, 106, 107, 115, 116, 117, 119, 120, 126, 264, 272, 283
 teyemmüm 266, 268
 tezvic 257
- U**
 Ulul-emr 114
 umum: ~ -husus 30; ~ -i belva 61; ~ul-belvâ 86
 usûlcüler 30, 122, 276
 usûl: ~ -furû 32; ~ -i Fıkh 17, 26, 30, 31, 35, 126, 335
- Ü**
 Ünal, İ. Hakkı 15, 61
 üsûl-usûl 35
- V**
 vah(i)y 41, 73; ~ -i metluv 71, 89; ~in indiriliş süreci 49
 Veznîlik 242
 Wael b. Hallaq 15, 32, 67, 68, 98, 170
 Weiss, B. 43
- Y**
 Yahûdî 304, 309
 Yahya b. Saîd 79
 Yazır, M. Hamdi 21, 154
 yetimin malı 304
- Z**
 zahir 106; ~ kavramı 107, 327
 Zahirî(i): ~ ekol 42, 98, 159, 328; ~ ekolün literalist yaklaşımı 97; ~ hüküm 27; ~ metot 135; ~ ve fıkhî eğilim 54; ~ yaklaşım 108; ~lerin nass anlayışı 134; ~lik 37; ~ye ekolü 37, 134, 135, 192; ~ye Mezhebi 135
 zekât: ~ ibadetinin temel amaç ve maksadı 307; ~a tabi mallar 104, 199, 200, 202
 zevcenin nafakası 250
 Zeyd ibn Sâbit 53, 219
 zihar 320, 321; ~ kefareti 291
 Zuhri 226, 269, 308
 Zurkâmî 233, 234, 235, 240, 250, 260, 261, 267, 268, 270, 271, 281, 287, 305, 306, 347